

ובפרט אפרד מעמך קודם יקר, אהן לך בזה הבדלה קמס בין השמות: פנע וחבורה ומכה עריה גבולו בכחב אחד (ישעיה ח') ומחסימה שהרשד"ל בבאורו לישעיה לא הבדיל ביניהם, ועיי' ההקפה למה באו לא זרו ולא חבשו בלי' ולא רכבה בשמן בלי', ודחק ח"ע לומר כי מוסבעל כל אחת ואחת, ואיך מדוע לא אמר ג"כ לא זרה ולא חבשה בלי' ונאמר ג"כ שמוסבים על כל אחת ואחת? אבל כאשר נחזקון אל הבדל השמות האלה יבא הכל אל גטון. פנע הוא חקך בדבר חד, כי פנע ננע בקע עינים אחד: חזקך. חבורה היא הבאה עיי' הכאה בדבר כבד, סיחחבר הדם אל מקום אחד, ומכה עריה היא החבורה אחר אשר הרכך עיי' כמן והבקע להוציא הלחם ממנה. והנה יבואר הפנע והמכה עריה היא למון אח הלחם מהן ולחשם חוץ בזהולים, אבל החבורה נריכה להרכך בשמן, עיי' אמר לא זרו ולא חבשו בלי' שמוסבים עליהם הפנע והמכה עריה, ולא רכבה בשמן בלי' החבורה. —

יבא"ר.

הגיון בכנור

מאמר מחקרי לבאר דברי חז"ל באגדה

אשר כתב

הרב החכם ד"ר יו"ט ליפמאן ליפקין ז"ל

בהיותו עוד צעיר לימים

בשנת תרכ"ד לס"ק.

עורה כבודי עורה הגבול וכנור אעירה שחר (תהלים ג"ז ט'), אראב"ב א"ר שמעון חסידא כנור היה תלוי למעלה למטתו של דוד וכיון שהגיע חצות הלילה בא רוח צפונית (לבדה, תום, שם) ונושבת בו ומנגן מאליו, מיד היה עוסד ועוסק בתורה כו' (ברכות ג'). איר לוי כנור היה תלוי כנגד חלונותיו של דוד והיה רוח צפונית מנשבת בלילה ומנספת בו והי' מנגן מאליו, הדא הוא דכתיב והי' כמנגן המנגן (מלכים ב' ט"ו) כו' (ירושלמי ברכות). ושם בבבלי איתא, ודוד מי הוה ידע פלגתא דלילה אימתו, השתא משה רבנו לא הוה ידע דכתיב כחצות הלילה אני יוצא וגו' אילימא כו' אלמא מספקא ליה, ודוד הוה ידע? דוד סימנא הוה ליה דאראב"ב ארשיח כנור כו' כנ"ל עיי' ש ובתום' ושם (ד"ר) ר' זידא אמר, כו'.

אף כי שפתם ברור מללה עוד הערות רבות יצרו צעדי המתבונן בדבריהם, נצבות הנה פתח עינים, למה לא אמר משה בחצות (עיין תוס' ד"ה ואתא איהו) אם היה בידו להוכיח רגע חצות ע"י הכנור? ואם משה רבנו לא ידע ממנו, דוד מי היה ידע? (כקושיתם), עוד יפלא ערבך ערבך מי שם בטיחות כנור ורוח כי רק עת חצות כל לילה שירה עמם? מה לרוח הצפוני את תור חצות הלילה? ומה מנו הלך בנשבו רק "לכדו" עלי הכנור באין עוד רוח זולתו? (לפי פי' התוס' ע"ש), ועוד הערות רבות (עיין מהרש"א ופני יהושע) המה יתוו לנו קו אשר על פיהם נחתיר המסלה העולה להבנת מאמרים.

למען הבין לנכון דרכי אשר סלותי לי לשום המעקשים האלה למישור בשוכה נחת, אטיף הנה מעט מלים עלי הרוח ומצאו הדושים גם להבנת יתר דברי חז"ל הנאמרים עלי חזון הרוחות, כפי אשר יבארו חכמי חטבע. —

מסביב לכדור הארץ יעמדה גלגל האויר (עיגול הנשימה), האויר הזה אף כי נסתר הוא מעין אנוש, בנקל נוכל לדעת כי כמשא כבד יכבד עליו מוד עבר פניו מסביב, ובנמל סבלו מתאמץ הנהו להיות עליו תמיד בשווי המשקל ככל דבר נזולי ואחרי התיצב פה ושם לפני המשא אשר יעמוס, ישאר שקט שאנן, רק אז בהחם האויר על מקום אחד יתר מעל מקום אחר, מחמתו יתפשטו חלקיו יתפרצו יוסיפו סרה, וכאשר צר למו המקום יתנשאו מעלה כי שם יעמם עקת לוחציהם, יגביהו עוף מעל לגבול עיגול האויר וכמים המוגרים במורד יזלו שמה לכל רוח, לעמתם יסערו חלקי האויר ממקומות הקרים המועקים תחת כובד משאם ויזרמו למקום החם ההוא עדי ימלאו את חסרון נמל האויר שמה למען יקום שווי המשקל על מכוננו. זרמת האויר הזה אשר בא יבוא תמיד ממקום הקר להחם יקרא רוח, נמית ארחת הרוח ותעצמות עוזו מהירת מרוצתו עם סדר וערך בואו חדשים לבקרים, המה לפי איכות המקום ההוא (לאקאליטעמען) כן יחלש עוזו יעמם מרוצתו כל עוד ישפל המקום ההוא היושבי בעמק, רוכסי הרים המשתרעים עלי ארחת דרכי יעצרוהו או ימריצוהו ללכת בישימון לא דרך, ממים רבים יחלש ויתפעל למרבה ולכן נעו מעגלותיו מדי עברו עליהם, מהרסיו ומחריביו ממנו יצאו בהצעידו ארחות מתנגדות, ועוד רבים כמותם.

מעלות החום במקומות שונים עלי כדור הארץ ישתנו לפי עתות השנה אשר ישוה ערך מצבו מול השמש באורח מסלולו השנתי, הרוחות אשר יסבו נקראות לפי זה רוחות בלתי תמידים (מוססאנאס-ווינדע), אך הרוחות אשר בכל עתות השנה בא יבואו מפאת שינוי האקלים ורק ישתנו לפי מעלות החום בעתות היום עלי הארץ בתקופתו על קצותיו, המה נקראים רוחות תמידים (פאססאטעס), הנה יען לא יגיעו קרני השמש עדי אזורי הצירים ורשפי אשו לא יבקיעו שמה להחם את האויר, קור נורא שורר שם עם כפור עולמים, לכן יסער תמיד שבולת אויר מאזורי הצירים ישמוף ויעבור מול המשוה (עקוואטאר) אשר שם תגיה השמש ביושר קרניה וחמתה שפוכה, ורק עלי אזור המשוה עצמה אין כל רוח יען יגיוו עליו סער רוח מצפון וסופה מנגב בהתנגדות מצעדם ישכחו מריב ויקומו לדממה ולכן יקרא אזור-מנוחת-הרוח, (רוחות אלה יסבו בלכתם מעט לצד מערב כל אשר יקרבו אל המשוה יען לא יתחרו את מרוצת סבוב הארץ היומי שמה למזרח

במרוצת סבוכם הקטנה אשר חלק להם בהיותם עוד עלי הצירים אשר סבבו עמהם במתינות). נצא נא עתה בעקבות הרוחות המתילדות לפי עתות היום, בבקר בהופיע השמש מול פני המזרח מנוגה נגדו יחס שמה האויר למרבה, אז ינשב רוח מערבי הוא זרמת חלקי האויר מקצה המערב הקר מול פני המזרח החם. בנשף בערב בבוא השמש בקצה המערב יהפך הרוח דרכו וינשב מקצה המזרח אשר כבר התקרר מיל פני המערב הבוהר עתה לחום השמש ויען כי הרוח הזה בערב הוא בא למערב ובבקר הוא שב למזרח (וכן להיפך) א"כ איפוא באמצע הזמן מערב ועד בקר אשר השמש אז בקו חצי היום והלילה (מערידיאן) של מקום ההוא לא יהיה לא רוח מזרחי ולא רוח מערבי כי יושבתו בהתנגדות מצעדם (וכל דבר העובר משלילה לחיוב יעבור את האפס) ולכן עת חצות היום והלילה יפריש רוח הצפוני "לכדו" כנפיו לתימן. —

יסוד מוסד הוא בחכמת התנועה ידעוהו כל תופשי משוט ומחזיקי כן תרגם אם יפעלו על דבר אחד שני כחות שונים אשר יניעוהו לרוץ אורח כנפיות שונות אז מפעולת שניהם יחד ימריצוהו לעבר בדרך אלכסון מהמריבע הנכנה על שני כחות הצלעיות אשר יפעלו עליו (עיי' תולדות השמים להחכם הגדול הרחי' סלאנימסקי). וזה הדבר אשר רק עת חצות לילה יום אשר רוח מצפון יאתה "לכדו" ישר דרכו שצער נכוחו מול דרום, אך בכל יתר הזמן עת נחת עליו זרוע יתר הרוחות וידו תכן עמם להיות לרוח אחד לנמות מני אורח מישור נעו מעגלות רוח הצפוני פעם למזרח ופעם למערב. —

הדברים והאמת האלה יפיקו זוהר דברי הגמ' (כ"ב כ"ה) ארחב"א א"ר ד' רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית עם כלן שאלמלא כן אין העולם מתקים אפילו שעה אחת ורוח דרומית קשה מכולן ואלמלא בן נץ שמעמידה מחרבת את העולם שנאמר (איוב ל"ט) המכניתך יאבר נץ יפריש כנפיו לתימן, הנה ידוע כי דבריהם סובבים הולכים תמיד עלי צפון המשווה מקום ירושלים ברוחב קרוב 33° מעלות אמצע העולם בפי חז"ל, ולכן יבואר כן: שש שעות הראשונות של יום ואחרונות של לילה מנשבת רוח צפונית מערבית, שש שעות אחרונות של יום וראשונות של לילה מנשבת רוח צפונית מזרחית, כי רוח צפונית מנשבת עם כולן עם רוח המזרחי והמערבי לרוח אחד, כחצות הלילה גם עת חצי היום (וכן מוכח ביכמות ע"ב ושם מ"ט לא מלו משום דלא נשב להם במדבר רוח צפונית כיום לבדה כפי' התוספות שם) לפי המקום רוח צפונית מנשבת, "לברד" (כפי' התוס' ככמה מקומות) רוח דרומית מנשבת מול המשווה לצפון (ושם עלי המשווה יחד עם רוח הצפוני למערב בהיותם שם מקבילים כמעט מפאת סבוב הארץ היומי כאשר בארנו) ולפי המקום והזמן עת יחלש רוח הצפוני ומטה ידו לעמוד כנגדו בשער (כמו במצרים כאשר אבאר) רוח הדרומי יעבור גבולו וישמוף עלי צפון המשווה, אך כל יגבר חילים להפוך שמה משרש את כל בעים רוחו הכביר, יען יגיה עליו רוח הצפוני ומחי קבלו ישא בכנפיו עלי אברת האויר ידיחהו וישפיל גאות עזו. —

אולי יאות לבאר כי השם "נץ" הושאל לעוף יתעופף מהר מועף כיעף ובכנפיו מתחרה את גלי האויר הנשאפים על כנפי הרוח, והוא משרש נצה (וכן דעת החכם פירסט בספר המלים שלו) אשר פי שנים בהוראתו מעוף כמו כי נצו גם נעו

(איכה ה' פ' מ"ו) גם מריבה כמו שני אנשים עברים נצים (שמות ב' י"ג) ומה נמלצו לפי זה דבריהם, רוח דרומית קשה מכולן (כמבואר) ולולי בן נץ" (כמו בן קשת בני אשפתו) שמעמידה פירש לולא פרי המצה הנשא עלי אברת האויר בפרשו כנפים (רוח הצפוני) לתימן ישקים רוח מדרום וסופות מנגב יחלופו, מחרבת את העולם שנאמר כי אך רש"י ז"ל (בברכות ג') פ" כל זה באופן אחר. ועתה אפרוט עלי הכנור *) אעירה שחר כי בימינו נודע למשגב כנור אחד המכונה כנור רוח (עאלם הארבע) המתדמה בכל פרטיו לכנורו של דוד כפי אשר נראה מלשון חז"ל שהבאתי (וכן מצאתי להח' ר"י ברילל בביאורו לכלי השיר שהעיד כן אך לא ביאר בנינו). מכנה הכנור הזה הוא פשוט, והוא כלי עץ (מאנען) ארוך וצר ודופן מצעו מחזק־הקול (ראזענאנצבאדען) כמו בכל כנור נעשה מעץ דק אשר שרידי יונקתיו (פאזערן) במישור ילכו ולא יתלכדו וחלולים פתוחים-בו כמו אות S הרומי למען יתפעלו גם יונקתיו מהרעדת המיתרים השווים במדת ארכם ויחד יפיעו קול זמרה; עלי שני יתדות למעלה ולמטה מתוחים במעט חזק מיתרי גידים (דארמזאמען) על ערך שוה. הכלי הזה מצבים מול חלון הפתוח מעט ומרוח המפעם עלי המיתרים מעבר מזה ומה (צוגלופט, כלשון הירושלמי שם כנגד חלונותיו של דוד) ישמיעו מנגינות שונות נעימות לאוזן. הראשון אשר שם דברתי עלי הכנור הזה, כן יסופר (מארבאך, פהייק־לעקסיקאן, לייפציג 1834 ערך עאלם הארבע) ה' החכם קירכער, אך מציאו הראשון היה המנצח בנגינות אסוואלד משאטלאנד ונתעורר לזה ע"י החכם פאפע אשר קרא בהאויסמאטים (כנראה הוא הכהן הראש מן מעססאלאניק מבאר לספרי האמער ויהיה זה כשבע מאות שנה) כי מיתרים אשר עליהם נשב הרוח הפיעו קול זמרה. ואנחנו נשוב לבו בצדק נחלת אבותינו, ונאמר כי כבר השמיעו מזה ר' שמעון חסידא ור' לוי (וממנם העתיק הכומר הגיל את הנסיון הזה) אך מציאו הראשון האמתי הוא המנצח בנגינות נעים וזמירות ישראל דוד המלך ע"ה. כבר הואילו הח' יונג ופעליססאוו לכאר פעולת הרוח אשר יסב עלי מיתרי הכנור והעלו לדעת כי יחזק קול מנגינותיהם כל אשר ימהר הרוח מרוצתו. (ועוד כנור אחד נמצא המנגן לפי השתנות האויר (וועטמער־הארבע) ועשוי מהרבה חומי ברזל הארוכים ומתוחים בנמיה בשטח קו חצי היום).

ועתה נשובה אל ראש דברינו. ירושלים קרית מלך רב דוד המעיה גבוה מכל הארצות (סנהדרין פ"ז) מצריה (עיין שבילי עולם וס' תבואות הארץ להחכם שווארץ) לפאת קרמה מדבר ערב, ימה ים התיכון, נגבה סלע ערב, וההר הגדול הר הלבנון (תהלים מ"ח וכביאור שם) צפונה סוריא (עיין שבילי עולם) ולכן בירושלים מנשב רוח הצפוני בעים רוח על סדר נכון, יען יתנהל על מקום גבוה (2479 רגל מעל פני ים התיכון) לא יפריעו הררים ומעיני מים, גם אסס המץ

(*) הרשבי"א (בברכות ג') חז"ל פ" רב הלי גלון ז"ל שהיה לדוד סימנא ככנור לידע בחזות לילה כגון פאנגלן שהוא אכן שעות אף כנור ים לומר מחמת רוח צפונית ויש לומר דברים אחרים שכנורותיהם מאזערות במים או באויר מזד אחר וכל לילה ולילה מנינים ואוחו לפי שגור אוחו לילה שבשעה חזת נחמט קול מאוחו הכנור עד כאן. וכן העיר החכם יסיר מקדילא בס' חלים (מעין חסוס ס' ח' ע"ס) אף מלשון הגמרא נראה יותר כמו שכתבתי.

רוח תימן המנגדו יקש בלכתו בעד סלעי ערב והרי ציון. ובהיותו כנורו של דוד מול חלון הפתוח לצפון (ובמ"ש רש"י ז"ל חור נקוב בדלתו) כל עתות היום והלילה נאלם דומיה יען לא יבקיעו עדיהו רוח הצפוני בנפשותו מאחרייו פעם למזרח ופעם למערב, אך אז בהגיע תור חצות היום והלילה רוח הצפוני מדבר מתוך גרונו בנשבו עליו ביושר דרכו וכאשר יזרח עליו השמש ביום (בקר חצי היום) ויודיע כי אמת נכון בפיו אז יום ליום יביע הכנור אומר כי לילה ללילה יחזה דעת תור חצות לא ישקר אותותיו. לא כאלה חלק מצרים יושבת בשפל בין שני ימים ועל זרועות היאור מדבריות והררים, מצריה, לפאת קדמה ים סוף, ימה מדבר ברקא וליביען, נגבה מדבר ועלמא, ולפאת צפונה ים התיכון, ולכן אין סדר לרוחות הנושבות שם ועוד יותר לרוח הצפוני הרפה מדי עברו ים התיכון, מסעירות תימן החזקים שם, הלא ידענו כי בירחי אדר ניסן ואייר יתחולל שם סער וסופה מנגב הנקרא חאמאזין. אי"כ אסוף אז באמור משה כחצות הלילה לא נשב רוח הצפונית ויתר הרוחות נלוזו מעגלותיהם גם המה, והכנור יפיח שם כזבים ביום ויוליד שקר בלילה. ולכן לא היה אז להראות בטופת רגע חצות לילה ע"י נפית הרוחות. וכל הערות כוליהן ננערות. וכנראה סמך ר' לוי (בירושלמי) על דברי ר' שמעון חסידא הנ"ל כי הפסוק והיה כנגן המנגן שמביא מיירי באלישע.

ואולי יסור בזה קושיית המרש"א (וכן הקשו בתנחומא הוא בילקוט שמות י"ב ע"ש) למה כתיב שמה (שמות י"ב) ויהי בחצות הלילה וגו' ולא כחצות כהכא ולפי הנ"ל ניחא פשוט כי זה יוספר לדורות והיה במדבר ושם נשב רוח צפונית בחצות לילה (בשמות ע"ב ע"ש) ולכן אפשר לאמר בחצות ולהוכיח ע"י נפית הרוחות. ואולי אפשר לאמר כי מזה גופא וכיחה שמה הבריייתא כי לא היה יום במדבר שלא נשבה לישראל רוח צפונית בחצות הלילה שנאמר ויהי "בחצות" הלילה וה' הכה כל בכור (ולא כחצות כקושיית התנחומא) אך להגמרא שם משמע כי ההוכחה הוא מסיפא דקרא ולכן הקשו שפיר מאי תלמודא ותוצו דקמ"ל דעת רצון מלתא היא. ויש עוד לדבר בזה בענין זמן חצות, תן לחכם ויחכם עוד.

יו"ט ליפמאן ליפקין

בהגאון מוה"ר ישראל נ"י מסלאנט.

